

TEZAURUL DE MONEDE ROMANE TÎRZII DESCOPERIT LA ULMETUM ÎN 1912

GH. POENARU-BORDEA, R. OCHEȘEANU, EUGEN NICOLAE

Vasile Pârvan, eminentă personalitate a culturii românești, înțeleptul și primul director al Școlii Române din Roma, a inițiat primele sale săpături sistematice în Dobrogea, nu departe de colonia milesiană Histria, a cărei cercetare arheologică va fi începută în 1914, în fortificația romano-bizantină de la Ulmetum (com. Pantelimonul de Jos, jud. Constanța). Deschise în anul 1911, săpăturile, care au oferit istoriei Scythiei Minor din perioada romano-bizantină importante date arheologice, mai ales privind etapa constructivă și refacerile ulterioare, precum și un prețios material epigrafic, s-au încheiat în 1914, odată cu dezvelirea aproape totală a obiectivului cercetat¹.

Printre descoperirile monetare din campania arheologică 1912 se află și un tezaur de monede romane târzii². Conform relatării lui Vasile Pârvan, în turnul de sud al porții de sud-vest „s-au găsit în stratul de jos o mulțime de monede mici de bronz, toate foarte stricate, dar fiind, după cele peste douăzeci ce se mai pot citi, evident toate din sec. IV și V”³. Deși „monedele găsite aici (sînt) în total de circa 230”, în catalogul descoperirilor monetare⁴ datorită stării precare de conservare, fără a se mai indica apartenența lor la tezaur, au fost descrise doar un număr de 24 de exemplare și anume, după identificările lui Vasile Pârvan, monedele următorilor împărați emitenți: Iulianus (1), Gratianus (1), Valentinianus (2), Theodosius I (4), Arcadius (1), Honorius (7) și Theodosius II (8)⁵.

Reexaminînd această descoperire monetară, păstrată în colecțiile Institutului de Arheologie din București, s-a constatat totodată că numărul monedelor este de 256 piese, întregi ori fragmentate, la care se

¹ Pentru săpăturile de la Ulmetum, vezi, V. Pârvan, AARMSI, XXXIV, 1912, p. 497—607; XXXVI, 1913, p. 245—328 și 329—420; XXXVII, 1915, p. 265—304; cf. TIR, 35, București, 1969, p. 76.

² V. Pârvan, AARMSI, XXXVI, 1913, p. 299—300.

³ *Ibidem*, p. 283.

⁴ *Ibidem*, p. 300.

⁵ *Ibidem*, p. 300, n. 2 și p. 301—303, nr. 9—33.

adaugă un număr de 18 mici fragmente provenind de la un număr neprecizat de monede și care sînt păstrate într-un plic separat. Practic, tezaurul de la Ulmetum, din care s-a publicat doar a zecea parte și anume cea mai bine conservată, poate fi considerat inedit, chiar dacă cercetarea noastră va confirma momentul final al acumulării, ce corespunde emisiunilor cu „cruce în cunună” (425—450).

CATALOG

MONEDE GRECEȘTI

SECOLELE IV—II I.E.N.

1. *Neprecizată*

Av. ...

Rv. Măciucă ... ΗΣ

AE 1,24 g; 10 mm.

193 e.n.—211 e.n.

2. *Attalia (Lydia): Septimius Severus.*

Av. AV CEΠ—CEVEΠOC. Cap spre dr.

Rv. ATTAΛ—EAT[ΩN]. Asclepios din față, cu capul spre st. ține în mina dr. bastonul pe care se încolățește un șarpe.

B. Head, *Hist. Num.*, ed. II, p. 648.

AE 2,32 g; 18 mm.

MONEDE ROMANE

342 e.n.—348 e.n.

Nicomedia — imitație

3. *Neprecizat*

Av. CONST... Bust drapat și diademat cu perle și rezete spre dr.

Rv. [VICT]ORIAE DD AVGGO NN

AE ↑ 1,5 g; 14,5 mm.

Atelier neprecizat

4. *Neprecizat*

Rv. [VICTORIA DD AV]GGO NN

AE ↓ 0,70 g; 14,5 mm.

353/4 e.n.—357/8 e.n.

Atelier neprecizat

5—6. *Neprecizat*

Rv. [FEL TEMP REPARATIO] (FH 3—4)

AE3 ↑ 1,15 g; 15 mm; fragm. ? 0,97 g; fragm.

357/8 e.n.—362 e.n.

*Thesalonic*7. *Constantius II*

Rv. SPES [REI]—PVBLICE
LRBC II, 1691.
AE 4 ↓ 1,39 g; 15 mm.

* |
57517

*Constantinopol*8. *Constantius II*

Rv. [SPES REI—PVBLICE]
RIC VIII, 155.
AE 4 ↓ 1,78 g; 14,5 mm.

*
CON[S?]

*Atelier neprecizat*9—11. *Constantius II*

Rv. [S]PES REI—[PVBLICE]; [SPES REI]—PVBLICE; [SPES REI—
PVBLICE]
AE 4 ↑ 1,38 g; 14 mm. ↑ 1,19 g; 13,5 mm; fragm. ↑ 1,19 g; 9,5 mm; fragm.

12. *Iulianus Augustus*

Av. D N IVLIA—[NVS P F AVG]
Rv. SPES REI—[PVBLICE]
AE 4 ↓ 1,27 g; 15,5 mm.

364 e.n.—378 e.n.

*Siscia*13. *Valens*

Av. D N VA[LEN—]S P F AVG
Rv. [SECVRITAS]—REIPVBLICAE
AE 3 ↓ 1,58 g; 17 mm; fragm.

p1 |
171859C

*Antiochia*14. *Neprecizat*

Rv. [GLORIA ROMANORVM] (8)
AE 3 ↑ 1,84 g; 16 mm.

ANTA

*Atelier neprecizat*15—16. *Neprecizat*

Rv. [GLORIA ROMANORVM] (8)
AE 3 ↑ 1,60 g; 14 mm. ↗ 0,79 g; 14 mm; fragm.

17—18. *Neprecizat*

Rv. [SECVR]ITAS — REIPVBLICAE; SECVR[ITAS—REIPVBLICAE]
AE 3 1,58 g; 15 mm. ↑ 0,82 g; 12,5 mm; tăiată.

378 e.n.—383 e.n.

*Siscia*19. *Gratianus*

Av. D N GRATIA — NVS P F AVG
Rv. VOI/XV/MVLT/XX
LRBC II, 1539.
AE 4 ↓ 1,67 g; 15 mm.

383 e.n.—395 e.n.

159C

Roma

20. *Theodosius I*

Av. D N THEO[DO-SIVS P F AVG]

Rv. [VICTOR-IA AV]GGG (2)

LRBC II, 787, anii 383-387.

AE 4 ↑ 1,27 g; 13 mm.

*
RE21. *Valentinianus II*

Av. [D N VAL] ENTINIANV [S P F AVG]

Rv. [VICTORIA AVG] GG (2)

LRBC II, 789, anii 383-387.

A 4 ↓ 1,21 g; 12 mm.

: RT

22. *Neprecizat*

Rv. [SALVS REI-PVBLICAE] (2)

LRBC II, 799-801 ori 804-806, anii 388-392 sau 394-395.

AE 4 ↓ 1,27 g; 12,5 mm.

R-P

Aquilaia

23. *Theodosius I*

Av. [D N THE]ODO-[SIVS P F AVG]

Rv. [SALVS REI] - PVBLICAE (2)

LRBC II, 1106 ori 1109, anii 388-392 ori 394-395.

AE 4 ↑ 0,74 g; 13 mm;

TAGP

24. *Neprecizată*

Rv. SALV[S REI-PVBLICAE] (2)

AE 4 ↘ 0,96 g; 12 mm.

AGS

Thesalonic

25. *Arcadius*

Av. [D N AR]CADI[VS P F AVG]

Rv. [VICTO]RIA AVG (4)

LRBC II, 1872, anii 383-392, perioada 2.

AE 4 ↗ 1,14 g; 11 mm.

[TESA]

26. *Valentinianus II*

Av. D N VALENTINIANVS P F AVG

Rv. SALVS REI-PVBLICAE (2)

LRBC II, 1873, anii 383-392, perioada 3.

AE 4 ↘ 1,01 g; 13,5 mm.

TESA

27. *Theodosius I*

Av. D N THEODO-[SIVS P F AV]G

Rv. SALVS REI-PVBLICAE (2)

LRBC II, 1874, anii 383-392, perioada 3.

AE 4 ↓ 1,18 g; 14 mm.

TESA

Constantinopol

28-30. *Theodosius I*

Av. D N THEODO-SIVS P F AVG (28-29)

[D N THE]ODO-SIVS P[F AVG]

Rv. SALVS[REI-PV]BLICAE; SALVS REI-PVBLICAE;

[SALVS REI-PVBLIC]AE (2)

LRBC II, 2184, ori 2192.

AE 4 ↓ 1,52 g; 13,5 mm. ↑ 1,37 g; 13 mm. ↓ 0,93 g; 10 mm.

CONSA

*Nicomedia*31. *Arcadius*

Av. [D N ARCA] DIVS P F AVG
Rv. VOT/V
LRBC II, 2385, anul 383.
AE 4 ↓ 1,14 g; 13 mm.

32. *Neprecizat*

Rv. [SALVS REI—PVBLICAE] (1)
AE 4 ↑ 1,24 g; 11 mm.

*Cyzic*33. *Theodosius I*

Av. D N THEODO—SIVS P F AVG
Rv. SALVS REI—PVBLICAE (2)
LRBC II, 2569 ori 2577.
AE 4 ↓ 0,98 g; 13 mm.

34. *Arcadius*

Av. D N ARCADIVS P F AVG
RV. SALVS REI—[PVBLICAE] (2)
LRBC II, 2570 ori 2578.
AE 4 ↓ 1,16 g; 13,5 mm.

*Antiochia*35. *Neprecizat*

Rv. VOT/X/MVLT/XX
LRBC II, 2740—2743, anul 383.
AE 4 ↑ 1,39 g; 12,5 mm.

*Alexandria*36. *Arcadius*

Av. D N ARCAD—IVS P F AVG
Rv. VOT/X/MVLT/XX
LRBC II, 2892, Inii 383—392.
AE 4 ↑ 0,94 g; 13,5 mm.

37. *Valentinianus II*

Av. D N VALENTINIANVS P F AVG
Rv. SALVS [REI—PUBLICAE] (1)
LRBC II 2904, anii 383—392
AE 4 ↑ 1,33g; 12 mm.

*Atelier neprecizat*38—39. *Valentinianus II*

Av. [D N] VALENTI[NIANVS P F AVG]
D N VALENTI[NIANVS P F AVG]
Rv. VOT/XX/MVLT/XXX (38—39)
LRBC II, tip vot xx mult xxx, anul 383
AE 4 ↑ 1,38 g; 12,5 mm. ↓ 1,13 g; 13 mm.

40. *Neprecizat*

Rv. VOT/X/MVLT/XX
LRBC II, tip vot X mult XX, anul 383.
AE 4 ↑ 1,36 g; 12,5 mm.

41. *Valentinianus II*

Av. [D N] VALENTI[NIANVS P F AVG]
Tip vota, anul 383.
AE 4: 1,09 g; 13 mm.

SMNA

SMNA

SMKA

SMKA

ANA

ALEA

ALEA

42. *Arcadius*

Av. D N ARCADIVS P F AVG

tip vota, anul 383.

AE 4 ? 1,42 g; 13 mm.

43. *Arcadius*

Av. [D N ARC]ADIVS P F A[VG]

Rv. [SALVS REI—PVBLICAE] (2)

AE 4 ↑ 0,81 g; 12 mm.

44—52. *Neprecizat*

Rv. [SALVS REI—PVBLICAE] (44,47, 51, 52); [SALVS REI] — PVB[LICAE] (45); [SALVS REI]—PVBLICAE (46, 49); SALVS REI—P[VBLICAE] (48);

[SALVS REI—PV]BLICAE (2) (50)

AE 4 ↓ 1,58 g; 11,5 mm; ↑ 1,34 g; 13 mm. ↑ 1,33 g; 13 mm. ↓ 1,24 g; fragm. ? 0,70 g; fragm. ↓ 0,62 g; 12 mm; fragm.

395 e.n.—402 e.n.

*Heraclea*53. *Arcadius*

Av. D N ARCADIVS P F AVG

Rv. VIRTVS—[EXERCITI] (2)

LRBC II, 1992.

AE 3 ↓ 2,07 g; 11 mm; fragm.

SMHA

*Constantinopol*54. *Honorius*

Av. D N HONORI—VS P F AVG

Rv. [VIRTVS]—EXERCIT — (2)

LRBC II, 2206

AE 3 ↓ 1,40 g; 14,5 mm.

[C]IONSA

55. *Neprecizat*

Rv. [VIRTVS—EXERCITI] (2)

AE 3 ↑ 1,40 g; 17 mm, fragm.

CONSA

*Alexandria*56. *Honorius*

Av. D N HONORI—[VS P] F AVG

Rv. VIRT[VS—EXERCITI] (2)

AE 3 ↑ 2,14 g; 16,5 mm.

ALEA

*Atelier neprecizat*57—59. *Neprecizat*

Rv. [VIRTVS]—EXERCITI; [VIRTVS—EXERCITI] (2) (58—59)

AE 3 ↓ 1,89 g; 17,5 mm; fragm. ↓ 1,60 g; 18 mm. ↓ 1,18 g; 16 mm; fragm.

402 e.n.—408 e.n.

*Roma*60. *Neprecizat*

Rv. [VRBS R]O—[MA FELIX] (1)

AE 3 ↑ 1,86 g; 14,5 mm.

[OF] R
[IS]PRON

61—62. Rv. [V]RBS RO—[MA FELIX]; [VRBS RO—MA FELIX] (1 ori 2)

AE 3 ↑ 1,72 g; 13 mm. ↑ 1,11 g; 12 mm.

OF [] []
[IS]PRON OF [] []
[SM]TRON

*Nicomedia*63. *Arcadius*

Av. D N ARCADI—VS P [F AVG]
 Rv. GLORI—[A ROMA—NORVM] (21)
 LRBC II, 2446.
 AE 3 ↓ 1,48 g; 13 mm.

SMNA

*Cyzic*64. *Arcadius*

Av. D N ARCADI—VS P F AVG
 Rv. CONCORDI—A AVGG
 LRBC II, 2586.
 AE 3 ↓ 1,87 g; 17,5 mm.

SMKA

65. *Arcadius*

Av. [D N ARCA]DI—[VS P F AVG]
 Rv. [GLORI—A ROMA—NORVM] (21)
 LRBC II, 2590.
 AE 3 ↓ 0,62 g; 15,5 mm; fragm.

SMKA

66. *Honorius*

Av. D N HONORI—VS P F AVG
 Rv. GLORIA—ROMA—NOR[VM] (21)
 LRBC II, 2591.
 AE 3 ↑ 1,71 g; 16 mm.

SMKA

67. *Theodosius II*

Av. [D N T]HEODO—SIVS P F AVG
 Rv. GLOR[I—A ROMA—N]ORVM (21)
 LRBC II, 2592.
 AE 3 ↑ 1,49 g; 14 mm.

SMKB

68. *Neprecizat*

Rv. [GLORI]—A ROMA—NORVM (21)
 AE 3 ? 0,75 g; fragm.

SMKA

*Alexandria*69. *Arcadius*

Av. D N ARCAD[I]—VS P F AVG
 Rv. GLORI—A [ROMA—NORVM] (21)
 LRBC II, 2923.
 AE 3 ↓ 1,64 g; 14,5 mm.

ALEA

70–71. *Honorius*

Av. [D N H]ONORI—VS P F AVG; [D N H]ONORI—VS P F AV[G];
 Rv. [GLORI—A] ROMA—NORVM; GLOR[I—A ROMA]—NORVM (21)
 LRBC II, 2924.
 AE 3 ↓ 1,81 g; 14 mm. ↓ 1,65 g; 14 mm.

ALEA

*Atelier neprecizat*72. *Arcadius*

Av. D N ARCADI—VS P F AVG
 Rv. GLORI—A ROMA—NORVM (21)
 AE 3 ↓ 1,52 g; 16 mm.

73. *Honorius*

Av. [D N H]ONORI—[VS] P F AVG
 Rv. CONCORDI—A AVGG
 AE 3 ↑ 1,45 g; 16 mm.

74. *Honorius*

Av. D N HONORI—VS P F AVG
 Rv. GLORI—[A ROMA—NORVM] (21)
 AE 3 ↓ 1,45 g; 16 mm.

75. *Theodosius II*

Av. [D N] THEO[DO—SIVS P F AVG]
 Rv. GLORI—A ROMA—NORVM (21)
 AE 3 ↑ 1,10 g; 13 mm.

76. *Neprecizat*

Rv. [CONCORDI]—A AVGG
 AE 3 ↑ 1,06 g; 15 mm.

408 e.n.—423 e.n.

Roma

77. *Honorius*

Av. [D N] HONORI—[VS P F AVG]
 Rv. [VICTORI]A A[VGG] (1)
 LRBC II, 828, anii 410—423.
 AE 4 ↓ 1,46 g; 10,5 mm.

S 1
[RM]

Thesalonico

78. *Neprecizat*

Rv. [GLORI—A R]OMA—NORVM (22)
 AE 3 ↑ 0,69 g; 14,5 mm; fragm.

TESA

Heraclea

79. *Honorius*

Av. D N HONORI—VS P F AVG
 Rv. [GLORIA RO]—MANORVM (22)
 LRBC II, 2000.
 AE 3 ↑ 1,69 g; 14,5 mm

SMH

80—82. *Honorius*

Av. [D N HONO]RI—VS P F AVG; [D N H]ONORI—VS P F AVG;
 [D N HO]NOR[1—VS P F AVG].
 Rv. [G]LORIA [RO—M]ANORVM; GLORIA RO—[MANORVM].
 [GLORIA RO]—MANO[RVM] (23)
 LRBC II, —
 AE 3 ↑ 1,22 g; 16,5 mm. ↓ 0,82 g; 12,5 mm, ↓ 0,50 g; 14 mm; fragm.

S[MHA] (80)

83. *Theodosius*

Av. [D N THEODO]—SIVS P F AVG
 Rv. GLOR[IA RO—MA]NORVM (23)
 LRBC II, —
 AE 3 ↑ 1,34 g; 15 mm.

SMHA

84. *Neprecizat*

Rv. GLORIA RO—MANORVM (22 ori 23)
 AE 3 ↓ 1,57 g; 15 mm.

S[MH?]

Constantinopol

85—86. *Honorius*

Av. [D N]HO[NORI—VS P F AVG]; D N HONORI—[VS P F AVG];
 Rv. [GLORI—A ROMA—NORVM]; GLORI—[A ROMA—NORVM] (22) CONS?
 LRBC II, 2223.
 AE 3 ↑ 1,48 g; 15 mm. ↓ 0,89 g; 13 mm.

87. *Neprecizat*

Rv. GLOR[I—A ROMA—NORVM] (22)
 AE 3 ↑ 1,20 g; 15 mm; fragm.

CONS[?]

88. *Honorius*

Av. D N H[ONORI—VS P F AVG]
 Rv. [GLORI—A ROMA—NORVM] (23)
 LRBC II, 2224.
 AE 3, ↘ 0,9 g; 14 mm; fragm.

C[IONSA

89. *Neprecizat*

Rv. [GLORI—A ROMA—NORVM] (23)
 AE 3 ↑ 1,77 g; 13 mm.

C[IONSB

*Nicomedia*90. *Honorius*

Av. [D N]HONO[RI—VS P F AVG]
 Rv. [GLORI—A ROMA—NOR]VM (23)
 AE 3 ↑ 1,76 g; 15 mm.

SMNA

*Atelier neprecizat*92. *Honorius*

Av. [D N HONORI]—VS P F AVG
 Rv. [GLORIA RO—MANORUM] (10)
 AE 3 ↓ 2,36 g; 14 mm.

92—92. *Honorius*

Av. [D]N[HONO]RI—VS P F A[VG]; D N HON[ORI—VS P F AVG]
 Rv. GLORI—A ROM[A]—NOR[VM]; GLORI—[A ROMA—NORVM] (22)
 AE 3 ↑ 1,65 g; 14 mm, ↓ 1,07 g; 16 mm.

94. *Theodosius II*

Av. D N THEODO—[SIVS P F AVG]
 Rv. GLORI—[A ROMA—NORVM] (22)
 AE 3 ↓ 1,70 g; 14 mm.

95—97. *Neprecizat*

Rv. [GLORI—A ROMA—NORVM] (22) (95—97)
 AE 3 ↑ 1,34 g; 13 mm; fragm. ↑ 1,14 g; 12,5 mm; fragm. ? 1,01 g; 12,5 mm.

98—101. *Honorius*

Av. [D N H]ONORI—[VS P F] AVG; [D N HON]ORI—[VS P F AVG];
 D N HONO[RI—VS P F AVG]; [D N HO]NORI—[VS P F AVG]
 Rv. [GLORI—A ROMA—NORVM] (98, 100); [GLORI]—A ROMA—[NORVM]
 [GLORI—A R]OMA—NORVM (23)
 AE 3 ↓ 1,68 g; 15 mm; fragm. ↑ 1,51 g; 16 mm. ↑ 1,19 g; 14 mm. ? 0,96 g; fragm

102—107. *Neprecizat*

Rv. [GLO]RI—[A ROMA—NORVM]; [GLORI—A ROMA —NORVM]
 (103, 105, 106, 107); GLORI—[A ROMA—NORVM] (23)
 AE 3 ↑ 1,59 g; 15 mm. ↑ 1,53 g; 13,5 mm. ↑ 1,33 g; 13 mm. ↑ 1,07 g; 15 mm.
 ↓ 0,90 g; 12 mm; fragm. ↓ 0,60 g; 14,5 mm; fragm.

108. *Neprecizat*

Rv. [GLORI—A ROMA—NORVM] (22 ori 23)
 AE 3 ? 0,40 g; 12,5 mm; fragm.

Constantinopol

109. *Theodosius II*

Av. D N THEODO—SIVS P F AVG. Bust diademat, cu paludamentum spre dr.
Rv. CONCOV (sic) — DIA AGA (isc). Impăratul din față, ține în mîna dreaptă
globul cruciger și în stînga labarum; în exergă CONS
LRBC II, —
AE 3 ↓ 1,20 g; 14 mm.

110. *Placidia*

Av. [AEL PLACI]DIA A [VG] [S] [CON]S
Rv. [CONCORD—DIA] AVG (2) [S] [CON]S
LRBC II, 2229.
AE 4 ? 0,63 g; fragm.

425 e.n. — 450 e.n.

Constantinopol

111. *Pulcheria*

Av. AEL PV[LCH—ERIA AVG] [S] [CON]S
Rv. [CONCOR—D]IA AVG (2) [S] [CON]S
LRBC II, 2235
AE 3 ↓ 1,89 g; 15,5 mm.

112. *Theodosius II*

Av. D N THEODOSIVS P F AVG
Rv. cruce în cunună [S] [CON]S
LRBC II, 2238.
AE 4 ↓ 0,98 g; 12 mm.

Nicomedia

113. *Theodosius II*

Av. [D N THEODOSI]VS P F AVG
Rv. [CONCO]—CDI (sic) AVG (1) [S] [MNA]
LRBC II, 2459.
AE 4 ↓ 0,74 g; 11 mm.

114—115. *Theodosius II*

Av. [D N THEODO]—SIVS P F AVG; D N THEODO—SIVS P F AVG
Rv. cruce în cunună [S] [MNA]; [S] [MNB]
LRBC II, 2460.
AE 4 ↑ 1,52 g; 12,5 mm ↓ 0,85 g; 13,5 mm.

Cyzic

116—117. *Theodosius II*

Av. [D N]THEODO—[SIVS P] F AVG; [D N THEO]DO—SIVS P F AVG
Rv. cruce în cunună
AE 4 ↑ 1,16 g; 12,5 mm. ↑ 0,99 g; 14 mm. [S] [MKB]

118—126. *Theodosius II*

Av. [D N THEO]DO-SIVS P F AVG; D N THEODOSIVS P F AVG (199, 120,
121, 122); [D N THEODO]SIVS P F AVG; [D]N THEODOSIVS P F AVG;
D N THEODO-S[IVS P F AVG]; D N THE[O]DOSIVS P F AVG
Rv. cruce în cunună SMKA (118—119); SMKB (120—124); SMK[?] (125—
126)
LRBC II, 2605
AE 4 ↓ 1,13 g; 12 mm, ↑ 1,08 g; 12 mm. ↙ 1,46 g; 13 mm. ↘ 1,28 g; 12 mm. ↑
1,21 g; 11,5 mm. ↙ 1,02 g; 11 mm. ↓ 0,93 g; 11 mm. ↓ 0,99 g; 10,5 mm. ↑ 0,93 g;
11 mm.

127. *Neprecizat*

Rv. cruce în cunună
AE 4 ↓ 1,20 g; 12mm.

SMKB

*Atelier neprecizat*128—137. *Theodosius II*

Av. [D N TH]EODO—SIVS P F AVG; [D N THEODO]—SIVS P F AVG
[D N TH]EODOSIVS [P.F.AVG]; [D N THE] ODSIVS P F AVG;
[D N THEODOS]VIS P F AVG; [D N THEODO]SIVS P F AVG (133—134)
[D N] THEO[DOSIVS P F AVG]; [D N]THEO[DOSIVS P F AVG];
[D N T]HEEDO—[SIVS P F AVG]

Rv. cruce în cunună

AE 4 ↑ 1,58 g; 12 mm. ↑ 1,39 g; 14 mm. ↙ 1,19 g; 12 mm. ↑ 1,14 g; 11 mm. ↘
0,97 g; 12,5 mm. ↓ 0,94 g; 12 mm; fragm. ↑ 0,76 g; 11,5 mm. ↓ 0,76 g; 10 mm.
? 0,72 g; fragm. ? 0,54 g; fragm.

138—142. *Neprecizat*

Rv. cruce în cunună

AE 4 ↓ 1,33 g; 14,5 mm. ? 0,99 g; 12 mm; fragm. ? 0,73 g; 10 mm. ? 0,59 g;
fragm. ? 0,55 g; fragm.

*Neprecizate**Atelier neprecizat*143. *Neprecizat*

Rv. CONCOR—[DIA AVG ori AVGGG] cruce
anii 395—402 ori 402—408.

AE 4 ↓ 0,92 g; 11 mm.

144. Rv. [VICTOR]—IA A[VG ori GG ori GGG] (1)

anii 383—455.

AE 4 ↑ 0,92 g; 11 mm.

145—256. Ilizibile

+ 18 fragmente de monede

Majoritatea monedelor din tezaur se regăesc înregistrate în cataloagele de specialitate. Există totuși și câteva exemplare neînregistrate în LRBC și care reprezintă pentru noi noutăți ce completează activitatea unei monetării ori imitații sau falsuri de epocă. Astfel moneda cu nr. 3, de tip *victoriae dd auggq nn.*, cunoscut numai pentru atelierele occidentale și Thesalonic, poartă în exergă literele SMNĪ, ceea ce ar trebui să indice un produs al atelierului monetar din Nicomedia. Părerea noastră este că în acest caz ne aflăm în fața unei imitații al cărei loc de producere nu se poate încă preciza. Moneda nr. 8, care aparține unei emisiuni constantinopolitane neconsemnată de LRBC, confirmă exemplarul de la Sardes, pînă acum unic, înregistrat de RIC VIII. Din păcate, nici pe moneda din tezaurul de la Ulmetum nu se poate citi litera officinei. Trebuie de asemenea să precizăm aici că moneda nr. 36, de tip *vot/xx/mult/xxx* a fost atribuită monetării din Alexandria, singurul atelier monetar care, conform catalogului LRBC, emite monedă cu legenda A2.

Tezaurul de la Ulmetum aduce o noutate importantă în cunoașterea activității atelierului monetar din Heraclea între anii 408—423. Față de LRBC, care consemna pentru această perioadă doar emisiuni de tip

gloria ro-manorum (22) și numai cu efigia împăratului Honorius, înregistrăm acum și emisiunile *gloria ro-manorum* (23), având aceeași dispunere a legendei reversului ca și la tipul *gloria ro-manorum* (22) emis anterior de monetăria heracleotă, atît pentru Honorius (în catalogul tezaurului moneda cu nr. 80), cît și pentru Theodosius II (nr. 83). Pe baza legendei de revers cu pauza situată după *ro*, caracteristică, așa cum se observa mai sus, pentru ambele tipuri emise de Heraclea între 408—423, am atribuit acestei monetării și monedele cu nr. 81 și 82 din catalog, care au pe avers efigia împăratului Honorius.

Moneda cu nr. 109, emisă de Theodosius II, definește un tip de revers neînregistrat în LRBC: *împăratul din față ține în mîna dreaptă globul cruciger și în stînga labarum*; în exergă CONS. Legenda, care prezintă și două erori, este CONCOV-DIA AGA. Cum legenda CONCOR-DIA AGV apare pe un alt tip monetar emis în perioada 425—450 de atelierul care ne interesează precum și de monetăria din Thesalonic, considerăm că dacă moneda descrisă de noi avînd această legendă, ori cu legenda corectă, se va confirma, se poate avansa ca dată de emitere perioada 423—425.

În sfîrșit, moneda cu nr. 113, cu legenda CONCO-CDI AVG în loc de CONCOR-DIA AVG (1), emisă de atelierul din Nicomedia, ar putea, la vremea aceasta, să fie mai degrabă o emisiune oficială cu o eroare de legendă pe matrița reversului decît o imitație⁶.

Fără a ne mai ocupa de monedele și fragmentele care, datorită stării lor de conservare, au rămas neidentificate, am folosit doar un număr de 144 exemplare, pentru a analiza statistic descoperirea de la Ulmetum. Structura numerarului tezaurului aflat în 1912 atît pe etape cronologice cît și pe ateliere monetare este sintetic prezentată mai jos cu ajutorul a două tabele. Precizăm însă că în tabelul I (structura pe etape) am integrat, omițînd cele două monede grecești și monedele cu nr. 143 și 144, care nu au putut fi înglobate vreuneia din perioadele cronologice cu care am operat aici, cele două monede romane datîndu-se mai larg, prima între anii 395—408, iar a doua de tip *victoria aug (augg ori auggg)* (1) mai exact (e.g. la Roma) între anii 383—387, 410—423 și 425—455, și care sînt prezentate doar în coloana % din total, numai 140 de monede romane tîrzii. În tabelul II (structura pe ateliere monetare) au fost înregistrate doar cele 72 de monede romane tîrzii pentru care a putut fi precizată monetăria.

Ca și pentru celelalte tezaururi de epocă⁷, prezența monedelor cronologic mult mai vechi este de explicat prin reintrarea lor în circulație într-o vreme în care criza de numerar adecvat este acută în im-

⁶ H. L. Adelson, G. L. Kustas, *A Bronze Hoard of the Period of Zeno*, NNM, 148, New York, 1962, p. 3, n. 8.

⁷ J. C. Milne, NC, 1926, p. 43—92; J. W. E. Pearce, NC, 1931, p. 318—319; H. Mattingly, NC 1931, p. 229—233; J. W. E. Pearce, M. E. Wood, NC 1934, p. 269—283; J. W. E. Pearce, NC, 1935, p. 21—24; E. T. Ne well, *Two Hoards from Minturno*, NNM, 60, New York, 1933; H. L. Adelson, G. L. Kustas, MN, IX, 1960, p. 139—188; Ibidem, *op. cit.*, NNM, 148, New York, 1962; Ibidem MN, XI, 1964, p. 159—204; G. Gorini, Padusa, 5, 1969, 2, p. 1—17 (extras).

periu⁸, mai ales într-o provincie cu o situație politico-militară atât de precară ca Scythia Minor⁹. Cele mai vechi monede din epoca domina-
tului prezente în tezaur sînt bronzurile emise, conform propunerilor
de datare mai recente, între anii 342—348¹⁰. Monedele de tipul *victoriae ad augg nn* sînt ca dimensiune asemănătoare celor de tip AE 4
și AE 3 tîrzii. Cum era și de așteptat, ca efect al legii din 354, privind
demonetizarea pieselor grele emise după reforma din 348 e.n.¹¹, lipsesc
și din tezaurul de la Ulmetum monedele de modul AE 1 și AE 2. De
altfel, anticipînd, din acest tezaur lipsesc și exemplarele AE 1 și AE 2
din emisiunile monetare bătute pînă în 395 e.n.¹². Și monedele de tip
fel temp reparatio (FH) de modul AE 3, care treptat după 358 dispar
din circulație¹³ sînt, cu doar două exemplare, slab reprezentate. Ele
sînt, cronologic, urmate de grupul celor șase exemplare de tip *spes*
reipublice, primele monede de modul AE 4 emise între 357/8—361 și
cu efigia lui Iulianus ca Augustus, pînă înspre toamna anului 362, cînd
noile tipuri născute din reforma monetară a împăratului filozof le
înlocuiesc¹⁴. Între cele șase monede de tip *spes reipublice* se află și
un exemplar emis de Iulianus ca Augustus, dar din seria celor cu
efigia împăratului fără barbă. Tot șase monede, toate AE 3, ilustrează
perioada 364—378, urmate de doar un singur exemplar pentru perioada
378—383, piesa din tezaurul de la Ulmetum fiind de modul AE 4.
Așa cum se observă în tabelul I, pînă la monedele emise în perioada
383—395 e.n., toate emisiunile precedente, cu un volum și un coefi-
cient monede/ani scăzut, se află la nivelul coeficientului ‰ din total
monede/ani etapă sub un prag pe care îl considerăm reprezentativ
începînd cu 10‰, aceasta indiferent de jocul procentelor reprezentat
de raportul dintre indicele monede/ani și indicele monede/ani al etapei
precedente, care oferă pentru tezaur dinamica procesului de repre-
zentativitate.

În tezaur, perioada 383—395 este prezentă prin 38 de monede
de modul AE 4 de tip *vota* și *salus reipublicae*. Cu 2,53 față de 2,83
pentru perioada 402—408, coeficientul monede/ani al acestei etape este
al doilea ca mărime. În aceeași poziție se găsește și corespondentul
său ‰ din total monede/ani etapă cu 18,74‰. De asemenea acum se
înregistrează cu 1012‰ vîrfurile pentru coeficienții indicelui monede/ani
raportat la indicele perioadei anterioare. Perioada 383—395 este pe-

⁸ J. G. Milne, *op. cit.*, p. 62—63; Em. Condurachi, CNA, 15, 1940, p. 218—226; Idem, Balcania, 7, 1944, 1, p. 34—35.

⁹ I. Barnea, în R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei, II*, București, 1968, p. 406—409.

¹⁰ P. Bastien, *Le mennayage de l'atelier de Lyon de la mort de Constantin à la mort de Julien* (337—363), în seria Numismatique romaine, essais, recherches et documents, XV, Wetteren, 1985, p. 44—47.

¹¹ RIC, VIII, p. 64—65; P. Bastien, *op. cit.*, p. 92.

¹² RIC, IX, p. XXXII.

¹³ RIC, VIII, p. 66.

¹⁴ E. Babelon, RN, 1903, p. 142; P. H. Webb, NC, 1910, p. 241; G. Elmer, NZ, 30, 1937, p. 20; J.P.C. Kent, NC, 1959, p. 114—117; P. Bastien, *op. cit.*, p. 79—80; și pentru reformă vezi p. 82—83.

rioadă în care tezaurul a fost alimentat cu cantitatea cea mai însemnată de monedă, reprezentând 23,57% din totalul emisiunilor romane atribuite.

În perioada 395—402, reprezentată în descoperirea de la Ulmetum doar prin șapte exemplare, se înregistrează o scădere a coeficienților reprezentativi. Coeficientul monede/ani este 1, coeficientul % din totalul valorilor monede/ani este de 7,40, iar indicele ilustrând dinamica cunoaște cu 39,52% una din cele mai mari scăderi. Toate monedele din această perioadă ce se află în tezaur sînt AE 3 de tip *virtus exerciti* (2). Deși perioada 402—408, cu 17 monede, este prezentă cu un volum de 12,14%, situînd-o pe locul al IV-lea, indicele monede/ani cu 2,83 înregistrează, așa cum am anticipat, cel mai înalt coeficient, ca și corespondentul său cu 20,96%. Ritmul de creștere cu 283% față de perioada anterioară formează cel de al doilea vîrf în ordinea mărimii la nivelul statisticii în scară. În tezaur sînt reprezentate pentru această perioadă monedele de modul AE 3 din tipurile *concordia augg* și *gloria romanorum* (21). În cazul tezaurului de la Ulmetum este de semnalat absența monedelor de modul AE 4 emise între anii 395—408, foarte frecvente în alte tezaure, de exemplu la Sucidava, care în acea epocă aparține provinciei Dacia Ripensis⁴⁵. Pentru anii 408—423 numărul monedelor se ridică la 32 de exemplare, reprezentînd 22,85% din totalul monedelor analizate, a doua cifră în ordinea mărimii pentru indicatorul % din total. Coeficientul monede/ani de 2,13 se află pe poziția a treia în ierarhia acestui indicator și reprezintă un procent de 15,77 din totalul coeficienților monede/ani. Totuși coeficientul ritmului de creștere este în regres față de etapa anterioară, fiind reprezentat printr-un procent de 75,26. Monedele de modul AE 3 sînt de tipurile *gloria romanorum* (22) și (23).

Perioadă de tranziție, perioada anilor 423—425, prezentă prin două monede cu un coeficient monede/ani de 1,00, rămîne ne semnificativă. În sfîrșit, ultima perioadă, 425—450, este bine reprezentată prin cele 32 monede care oferă un coeficient de 1,33 pentru indicele monede/ani, calculat pentru întreaga perioadă a emisiunilor *cruce în cunună* și fără a ține seama de anul abandonării acestei sume în turnul porții de sud-vest al fortăreței de la Ulmetum. Este evident că față de puțin semnificativa perioadă de tranziție 423—425, coeficientul ritmului cu 133% este în creștere, dar raportîndu-ne, așa cum considerăm că este firesc, la întreaga perioadă cuprinsă între anii 408—425, acesta scade de fapt la doar 66,50% în raport cu cele două perioade anterioare cumulate. Monedele ce aparțin acestei perioade sînt, cu excepția unui singur exemplar AE 3, de tipul *cruce în cunună* și de modul AE 4.

Așa cum reiese din tabelul II în tezaurul de la Ulmetum sînt prezente emisiuni din zece ateliere monetare. Dintre acestea, cel mai îndepărtat este atelierul din Roma, iar dintre atelierile orientale ale imperiului cel mai depărtat de Scythia Minor este Alexandria. Ca

⁴⁵ Gh. Poenaru Bordea, V. Barbu, Dacia N.S., 14, 1970, p. 251—295.

număr de exemplare pe primul loc se află monetăria din Cyzic cu 19 monede, urmată de monetăria din Constantinopol cu 14 și apoi de Nicomedia cu 8. Foarte aproape se situează Heraclea și Roma, fiecare cu cite 7 exemplare, Alexandria cu 6 și Thesalonic cu 5 piese. Monetăriile din Aquileia, Siscia și Antiochia sînt prezente doar cu cite două exemplare. Dacă grupăm monetăriile pe zone geografice, se observă că, în primul rînd monetăriile vestice ale imperiului lipsesc și apoi că monetăriile italice, Roma și Aquileia, împreună cu monetăria central-europeană, Siscia, sînt în tezaur prezente cu 11 monede printr-un procent de 15,27 din total, calculat, evident pe cele 72 de exemplare la care s-a putut preciza monetăria. Majoritatea monedelor (53 de exemplare cu 73,61%), așa cum era de așteptat pentru Dobrogea, aparțin celor patru ateliere din Propontida și celui din Thesalonic. Atelierele monetare din Antiochia și Alexandria, mai îndepărtate de piața Scythiei Mînor, oferă prin cele 8 monede doar un procentaj de 11,11.

Singura perioadă în care aflăm reprezentate aproape toate atelierele monetare este perioada anilor 383—395, în vreme ce în anii 408—425 și 425—450 numărul atelierelor cu emisiuni prezente în tezaur este sensibil mai mic. Pentru prima perioadă (cu etapele 408—423 și 423—425 cumulate) aflăm atelierele din Heraclea și Constantinopol cu cite 6 exemplare fiecare și atelierele de la Roma, Thesalonic și Nicomedia cu cite un exemplar, iar pentru 425—450 găsim aici numai trei ateliere din Propontida: Cyzic cu 12, Nicomedia cu 3 și Constantinopol cu 2.

Procentul relativ scăzut al monedelor cu atelierul precizat se explică pentru această descoperire monetară atît prin starea precară de conservare a monedelor, din care 43,75% sînt ilizabile, cît și prin aspectul neîngrijit al emisiunilor tîrzii.

Ponderea monetăriilor calculată ca medie a frecvențelor relative cumulate oferă însă o altă ierarhie a atelierelor monetare prezente în tezaurul de la Ulmetum. Atelierul monetar cel mai frecvent, prezent în șase din cele unsprezece perioade cronologice, este cel din Constantinopol, urmat de cel din Nicomedia, prezent în cinci perioade, în vreme ce restul monetăriilor sînt prezente în cite trei etape — Roma, Thesalonic, Cyzic și Alexandria, sau cite două, ca Siscia, Heraclea și Antiochia, ori chiar într-o singură perioadă, ca Aquileia.

Pentru a calcula ponderea monetăriilor, ca medie a procentelor am adunat pentru fiecare atelier procentele, iar suma am împărțit-o la 11, adică la numărul perioadelor cronologice cu care am operat. În această clasificare nu mai aflăm în frunte atelierul de la Cyzic (care era prezent cu 12 monede dintr-un total de 19 în ultima perioadă) ci monetăria din capitala imperiului cu un coeficient de 24,01%. Siscia, ca urmare a distorsiunii datorate puținătății monedelor integrate în calcul și a privilegiului de a da monede în perioade foarte slab reprezentate, avînd astfel procente de 100 și respectiv 50, se află pe locul II. Bineînțeles că, în această situație, monetăria din Siscia nu se mai poate

reține pe locul II și este de plasat în partea a doua a clasamentului. Evident că în acest clasament mult mai credibilă apare poziția atelierului din Nicomedia cu 13,11% și de la Cyzic cu 11,21%, reprezentate în cazul nostru cu un număr relativ mare de monede împărțite pe mai multe perioade. În aceeași viziune, ele ar fi urmate de monetările din Thesalonic și Heraclea. Socotim de asemenea că, în acest context, merită o menționare specială prezența destul de stăruitoare, în raport cu depărtarea față de Scythia Minor, a atelierului din Roma, situat cu 7 monede și un procent de 9,72 pe locurile IV—V. Această situație nu este singulară pentru provincia de la gurile Dunării, ea fiind deja semnalată la Histria.

Asupra descoperirilor monetare din secolul al V-lea e.n., despre care știam până de curând atât de puțin pentru Dobrogea, precum și în legătură cu producția atelierelor monetare în acest secol prezente în descoperirile izolate din provincia Scythia Minor vom reveni în ultima parte a acestei lucrări.

După primirea goților în imperiu în scopul apărării hotarelor și răscoala acestora, care culminează cu dezastrul suferit de împăratul Valens la Adrianopol în 378¹⁶, dar mai ales după migrația hunilor și așezarea lor temporară în spațiul nord-dunărean, situația politico-militară a provinciei Scythia Minor, provincie de hotar, se deteriorează. Pentru prima parte a secolului al V-lea e.n., în izvoarele narative, în general atât de sărace, se deplînge starea de nesiguranță a provinciei infestate de cetele prădalnice ale goților și hunilor¹⁷. Astfel, pentru perioada în care au fost abandonate la Ulmetum monedele prezentate aici, sîntem informați că la anul 434, cu prilejul încheierii păcii, era în stăpînirea hunilor, „fortăreața Karsos din Thracia“¹⁸, cel mai probabil Carsium în Scythia Minor¹⁹. Cu un alt prilej este amintit în ținutul dintre Dunăre și Mare un federat răscolit împotriva autorității imperiale, un oarecare Valips, probabil hun, asediat la Noviodunum de oștile imperiului²⁰. Aceeași situație precară este ilustrată pentru provincie și de izvoarele numismatice. Aflăm astfel pentru perioada 395—402 un tezaur în fortificația de la „Podul de la Topraichioi“ (Babadag, jud. Tulcea)²¹ și două depozite monetare la Tomis, din care unul descoperit în zona extramurană²², iar celălalt în spațiul intra-

¹⁶ Pentru situația Dobrogei vezi I. Barnea, *op. cit.*, și pentru descoperirile monetare ce se raportează evenimentelor vezi C. Moisil, BSNF, 11, 1914, 22, p. 55, nr. 42; G. Buzdugan, SNA, 17, 1943, 127—128, p. 168—170; R. Ocheșeanu, A. Dumitrașcu, Pontica, 5, 1972, p. 537—546; R. Ocheșeanu, Pontica, 17, 1984, p. 136—145.

¹⁷ Sozomenus, Hist. eccl., VII, 26, 7—8, *Fontes Historiae Dacoromanae*, II, București, 1970, p. 28.

¹⁸ Priscus Panites, *Excerptade legationibus*, I, *Fontes Historiae Dacoromanae*, II, București, 1970, p. 249.

¹⁹ I. Barnea, *op. cit.*, p. 407.

²⁰ *Ibidem*, p. 407 și n. 16.

²¹ Gh. Poenaru Bordea, *Catalogul monedelor de la Topraichioi*, (mss.) pentru săpăturile efectuate în această fortificație vezi pentru moment A. Opait, Peuce, 8, 1980, p. 415—436; A. Opait, M. Zahariade, *Materiale și cercetări arheologice A XIV-a sesiune anuală de rapoarte*, Tulcea, 1980, p. 339—340.

²² R. Ocheșeanu, P. I. Dicu, BSNR, 75—76, 1983, 129—130, p. 451—454

muran²³. Pentru perioada 408—425 tot la Topraichioi este semnalat un alt depozit monetar²⁴.

În acest context istoric agitat trebuie înțeles și depozitul monetar de la Ulmetum, care așa cum ne indică condițiile de descoperire reprezentă o sumă abandonată cu ocazia unui raid, desigur hunic, care va fi distrus vremelnice fortificația. Merită să amintim aici că la Ulmetum a fost aflată o monedă cu efigia lui Iulius Nepos (474—475)²⁵, precum și bronzuri bizantine din veacul al VI-lea, mărturiile numismatice completând în mod fericit materialul arheologic și epigrafic ce indică cu claritate reluarea vieții în formele sale romano-bizantine²⁶. Momentul exact al raidului hunic care a afectat Ulmetum este mai greu de stabilit, dată fiind marea lor frecvență în Dobrogea²⁷. Dar considerăm că numărul mare de monede de tip *cruce în cunună* ne conduce la o dată către sfârșitul domniei împăratului Theodosius II. Atunci am putea avea în vedere marile raiduri din anii 441 și 443²⁸.

După momentul istoric marcat de prezența acestui tezaur, mai cunoaștem în Dobrogea tezaurele de la Mircea Vodă²⁹ și Constanța — edificiul roman cu mozaic³⁰ care se încheie cu monede din vremea împăratului Leo I.

Pentru Scythia Minor, la nivelul descoperirilor izolate de monede emise în prima parte a secolului al V-lea e.n., vreme căreia îi aparține și tezaurul de la Ulmetum, se constată față de întreaga perioadă a veacurilor al IV-lea, și al V-lea, pentru care cunoaștem material numismatic în 102 localități dobrogene, un regres notabil, monedele emise între anii 402 și 450 aflându-se doar în 23 de localități, conform unei statistici întocmită de unul dintre noi pentru Dobrogea (270—498)³¹.

1. *Axiopolis*³² : Perioada I-a (402—408) — 3 ex. Perioada a II-a (408—425) — 1 ex. ; Perioada a III-a (425—450) — 2 ex.

2. *Callatis*³³ : I — 1 ex. II — 1 ex. III — 2 ex.

3. *Capidava* : III — 1 ex.

²³ R. Ocheșeanu, BSNR, 67—69, 1975, 121—123, p. 105—111.

²⁴ Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, (mss).

²⁵ V. Pârvan, AARMSI, XXXVI, 1913, p. 403.

²⁶ *Ibidem*, p. 402.

²⁷ I. Barnea, *op. cit.*, p. 406—408.

²⁸ A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire, 284—602, A Social, Economic and Administrative Survey*, I, 1964, p. 193—194.

²⁹ C. Moisil, BSNR, 10, 1913, 19, p. 21, nr. 7, Cilibichioi (astăzi Mircea Vodă) ; R. Ocheșeanu, BSNR, 70—74, 1981, 124—128, p. 231—237.

³⁰ Al. Popeca, R. Ocheșeanu, mss.

³¹ R. Ocheșeanu, *Circulația monetară la Dunărea de Jos în anii 270—498 e.n.* ; (mss) ; alături de monedele publicate au fost incluse și monede inedite care se păstrează în colecțiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Institutului de Arheologie din București și, parțial, fostul Cabinet Numismatic al Bibliotecii Academiei R.S.R.

³² R. Ocheșeanu, Gh. Papuc, Pontica, 8, 1975, p. 439, nr. 481, Theodosius II, GLORIA ROMANORUM (22).

³³ C. Preda, *Callatis, Necropola romano-bizantină*, București, 1980, p. 72, nr. 83, CONCORDIA AVGG (402—408) ; nr. 84, Theodosius II, *cruce în cunună*.

4. *Carsium*³⁴ : I — 2 ex. II — 1 ex.
5. *Cetatea* (com. Dobromir)³⁵ : III — 1 ex.
6. *Durostorum* : I — 46 ex. II — 22 ex. III — 21 ex.
7. *Fintina Mare* (jud. Constanța)³⁶ : I — 1 ex. II — 1 ex. III — 1 ex.
8. *Histria*³⁷ : I — 3 ex. II — 1 ex. III — 5 ex.
9. *Izvoarele* (fost Pırjoaia)³⁸ : I — 2 ex. II — 1 ex. III — ex.
10. *Ibida*³⁹ : II — 1 ex. III — 1 ex.
11. *Mănăstirea Cocoșu* : III — 1 ex.
12. *Niculițel*⁴⁰ : I — 2 ex. III — 1 ex.
13. *Noviodunum*⁴¹ : I — 9 ex. II — 1 ex. III — 5 ex.
14. *Ostrov* (împrej. cetății *Durostorum* și necropola sa) : I — 2 ex. II — 1 ex.
16. *Pecineaga* : I — 1 ex. II — 1 ex.
17. *Sacidava*⁴³ : III — 1 ex.
18. *Salsovia*⁴⁴ : III — 1 ex.
19. *Satu Nou* (com. Lipnița) : I — 1 ex.
20. *Tomis*⁴⁵ : I — 31 ex. II — 34 ex. III — 52 ex.

³⁴ R. Ocheșeanu, Gh. Papuc, *Pontica*, 5, 1972, p. 477, nr. 90, Honorius (402—408) ; B. Mitrea, *Dacia, N.S.*, 14, 1980, p. 375, nr. 87, Theodosius II.

³⁵ Al. Poepca, *SCN*, VII, 1980, nr. 59, Cyzic, *cruce în cunună*.

³⁶ B. Mitrea, *Dacia N.S.*, 2, 1958, p. 498, nr. 26, tezaurul de monede romane tîrzii din colecția Cabinetului Numismatic al Bibliotecii Academiei R.S.R. este în realitate un lot de monede diverse, găsite în așezare și împrejurimi.

³⁷ C. Preda, H. Nubar, *Histria III, Descoperirile monetare, 1914—1970*, București, 1973, p. 196, nr. 1650, Arcadius, Constantinopol ; nr. 1658, Eudoxia, Constantinopol ; nr. 1661, Honorius, Heraclea, (402—408) ; p. 197, nr. 1663, GLORIA ROMANORVM (22 ori 23) ; nr. 1664, Theodosius II, Nicomedia, *cruce în cunună* ; nr. 1665—1666, Theodosius II, *cruce în cunună* ; 1667, Placida, Roma, (LRBC II, 834) ; Gh. Poenaru Bordea, în Al. Suceveanu, *Histria VI, Les Thermes romains*, București, 1982, p. 154, nr. 103, Theodosius II, *cruce în cunună* ; p. 165, nr. 82, Arcadius, CONCORDIA AVGG ; R. Ocheșeanu, Gh. Papuc, *Pontica*, 8, 1975, p. 442, nr. 497, *cruce în cunună*.

³⁸ V. Culică, *Pontica*, 5, 1972, p. 267—300.

³⁹ E. Oberländer-Târnoveanu, C. Opaîț, Peuce, 9, 1984, p. 273, nr. 99, Constantinopol, GLORIA ROMANORVM (23) ; nr. 100, *cruce în cunună*.

⁴⁰ V. Baumann, *AMN*, 14, 1977, p. 254, nr. 36—37, Honorius, nr. 38—39, Theodosius II.

⁴¹ A. Vertan, G. Custurea, *Pontica*, 14, 1981, p. 338—339, nr. 304, Theodosius II, Constantinopol, GLORIA ROMANORVM (21).

⁴² R. Ocheșeanu, Gh. Papuc, *Pontica*, 9, 1976, p. 230—231, nr. 622, Constantinopol, GLORIA ROMANORVM (21) ; nr. 623, Theodosius II, *cruce în cunună* ; Fl. Topoleanu, Peuce, 9, 1984, p. 200, nr. 140, Theodosius II, AE 3.

⁴³ R. Ocheșeanu, Gh. Papuc, *Pontica*, 6, 1973, p. 374, nr. 220, Valentinianus III, LRBC II, 840, Roma, anii 425—455.

⁴⁴ E. Oberländer-Târnoveanu, Peuce, 8, 1980, p. 65, nr. 15, Theodosius II (425—450).

⁴⁵ R. Ocheșeanu, Gh. Papuc, *Pontica*, 9, 1976, p. 224—225, nr. 569—570, Eudoxia, Constantinopol și Antiochia ; nr. 572, Honorius, Constantinopol, GLORIA ROMANORVM (22) ; nr. 574, Honorius, Nicomedia, GLORIA ROMANORVM (23) ; nr. 576, Theodosius II, Cyzic, CONCORDIA AVGG ; nr. 579, Constantinopol, GLORIA ROMANORVM (21) ; nr. 580, Heraclea, GLORIA ROMANORVM (22).

21. *Tropaeum Traiani*⁴⁶: I — 17 ex. II — 7 ex. III — 38 ex.
 22. *Troesmis*⁴⁷: II — 1 ex. III — 8 ex.
 23. *Tuzla*⁴⁸: III — 1 ex.
 24. *Dobrogea passim*⁴⁹: 395—423/5 — 86 ex. 425—498 — 45 ex.

În tabelul III am încercat să oferim o imagine a ponderii atelierelor monetare pe piața Scythiei Minor în prima parte a secolului al V-lea e.n., așa cum este ea oglindită de către descoperirile izolate. În tabel este prezentată situația monetărilor în fiecare din cele trei mari etape cronologice, 402—408, 408—425, 425—450, iar pentru a surprinde cât mai bine fațetele acestui aspect de prim ordin pentru înțelegerea vieții economice a provinciei de la Dunărea de Jos am avut în vedere atît ponderea monetărilor calculată pe volumul total de monedă cu atelier precizat aflată în Scythia Minor, cit și gradul de reprezentativitate calculat ca raport între numărul de localități în care au fost aflate monedele respectivei monetării și totalul localităților din etapă (10, 8 și 13 localități). Dat fiind atît numărul redus al monedelor cu atelierul precizat cit și a numărului de monetării a căror producție a fost aflată în fiecare localitate, ceea ce ar crea în acest caz grave distorsiuni imaginii oferite de statistică, am renunțat a mai analiza atît ponderea monetărilor calculată ca medie a frecvențelor relative cumulate pe ansamblul Dobrogei în fiecare etapă cit și pentru întreaga perioadă cercetată de noi aici.

Pentru anii 402—408 se remarcă în descoperirile izolate prezența producției a șapte monetării, cea mai vestică fiind Roma, iar dintre monetăriile părții orientale cele mai îndepărtate de Dobrogea fiind Antiochia și Alexandria. Celelalte patru monetării, prezente sînt, după cum era de așteptat, atelierelor din Propontida. Acestea oferă 90% din monedele pătrunse în Dobrogea, celelalte ateliere extreme — Roma, Antiochia și Alexandria, oferind fiecare în parte procente aflate cu mult sub pragul de reprezentativitate de 10% cu care operăm. Principala monetărie pentru Scythia Minor pare a fi în această etapă Cyzic cu 25 de monede aflate în opt localități, adică cu procente de 41,66

⁴⁶ Al. Barnea, R. Ocheseanu, *Tropaeum Traiani, III, Descoperirile monetare, (mss.)*; vezi pentru moment R. Ocheseanu, Gh. Papuc, *Pontica*, 8, 1975, p. 437—438, nr. 466, Honorius, Nicomedia, GLORIA ROMANORVM (21); nr. 467, GLORIA ROMANORVM (23); nr. 469, *cruce în cunună*; A. Vertan, G. Custurea, *Pontica*, 14, 1981, p. 334, nr. 265—267, *cruce în cunună*; Idem, *Pontica*, 17, 1984, p. 246, nr. 870, CONCORDIA AVG 1.

⁴⁷ E. Oberländer-Târnoveanu, *Peuce*, 8, 1980, p. 263, nr. 26, Theodosius II, *cruce în cunună*; p. 266, nr. 67, Honorius, GLORIA ROMANORVM (21); p. 267, nr. 267, nr. 69, Theodosius II, GLORIA ROMANORVM (22); nr. 70, Theodosius II, *Cyzic, cruce în cunună*; nr. 71, Theodosius II, *cruce în cunună*; p. 273, nr. 171, *cruce în cunună*; p. 276, nr. 222, Honorius, *Cyzic, CONCORDIA AVGG*; p. 277, nr. 223, Theodosius III, *cruce în cunună*; nr. 224—225, *cruce în cunună*; nr. 226, Valentinianus III, Nicomedia, *cruce în cunună*.

⁴⁸ O. Iliescu, *SCN*, 2, 1958, p. 453, nr. 11, Valentinianus III.

⁴⁹ Vezi *supra* nota 31, și pentru localitățile pentru care nu se indică o altă sursă bibliografică în textul nostru.

pentru pondere și 80 pentru gradul de reprezentativitate, atelier urmat îndeaproape de Constantinopol cu 23 de monede în șapte localități și respectiv cu 38,33% și 70%. Celelalte două monetării din Propontida, Heraclea și Nicomedia, se situează ca importanță, fiecare cu procente de 5 pentru pondere, alături de Antiochia și considerăm că în această etapă producția lor are o semnificație ceva mai redusă pentru piața monetară dobrogeană.

În cea de a doua perioadă, 408—423/5, cu șase monetării prezente, dispar monedele bătute la Antiochia și Alexandria, însă reapare episodic, semnalat prin două monede, atelierul monetar din Thesalonic. Primul loc este acum ocupat de monetăriile din Constantinopol cu opt monede din cinci localități, adică cu procente de 38,09 și 62,50. Apoi urmează Nicomedia cu cinci monede aflate în cinci localități și cu 23,80% și respectiv cu 62,50%. Cele două monetării se află la egalitate în ceea ce privește gradul de reprezentativitate. Poate și datorită numărului mai mic de exemplare descoperite, ceea ce nu permite o departajare mai nuanțată, pe același loc III—IV se găsesc acum atelierele din Cyzic și Heraclea cu 14,28% pentru pondere și cu 37,50% și respectiv 25% pentru gradul de reprezentativitate. Celelalte două monetării, Thesalonic cu 9,52% și Roma cu 4,76%, rămân fără o pondere deosebită pentru piața monetară a Scythiei Minor.

Pentru ultima perioadă, cuprinsă între 425—450, numărul monetăriilor ale căror monede pătrund pe piața dobrogeană se reduce la cinci. Acum găsim, alături de cele patru monetării din Propontida, Heraclea, Constantinopol, Nicomedia și Cyzic, doar atelierul din Roma, cu trei monede în trei localități, adică cu 5,17% și 23,07%. Pentru Dobrogea principalul atelier monetar rămâne cel din Constantinopol cu 29 monede aflate în șase localități, respectiv în procente cu 50 și 46,15. În ceea ce privește numărul monedelor descoperite, atelierul din capitala imperiului de răsărit este urmat de Cyzic cu 20 de piese și un procentaj de 34,48. Dar monetăria cyziciană are în Dobrogea un grad de reprezentativitate superior cu 76,92%, produsele sale fiind aflate pentru această perioadă în zece localități dobrogene. Importanța crescândă a monetăriei din Cyzic este pentru această perioadă surprinsă, cum se putea observa mai sus, și în compoziția tezaurului de la Ulmetum. Celelalte trei monetării, Heraclea, Roma și Nicomedia, au o pondere și un grad de reprezentativitate reduse, dar totuși semnificative.

Judecând după o impresie generală oferită de tabelul III pentru prima jumătate a secolului al V-lea e.n., sînt de notat, în primul rînd, importanța deosebită pe care o au în alimentarea pieței monetare a Scythiei Minor cu monedă de bronz monetăriile diocezene din Constantinopol, care în perioada 402—408 ocupă în ierarhia ponderilor locul I iar în cea a gradului de reprezentativitate locul II, în perioada 408—425 locurile I și respectiv I—II, iar în perioada 425—450 locurile I și II, și Cyzic, care ocupă locurile II și I în prima perioadă, locu-

TABELUL I

Perioada	Număr de exemplare	% din total	% din totalul monedelor romane precizate (140 ex.)	Dura-ta pe-rioadei	moned./ani	% din totalul coeficien-ților monede/ani	% față de coeficien-tul monede al perioadei anterioare	± față de coeficien-tul monede al perioadei anterioare
Monede grecești	2	1,38	—	—	—	—	—	—
342—348	2	1,38	1,42	6	0,33	2,44	—	—
353/4-357/8	2	1,38	1,42	4	0,50	3,70	151,51	+0,17
357/8-362	6	4,16	4,28	5	1,20	8,88	240,00	+0,70
364—378	6	4,16	4,28	15	0,40	2,96	33,33	-0,80
378—383	1	0,69	0,71	4	0,25	1,85	62,50	-0,15
383—395	33	22,91	23,57	13	2,53	18,74	1 012,00	+2,28
395—402	7	4,86	5,00	7	1,00	7,40	39,52	-1,53
402—408	17	11,80	12,14	6	2,83	20,96	283,00	+1,83
408—423	32	22,22	22,85	15	2,13	15,77	75,26	-0,70
423—425	2	1,38	1,42	2	1,00	7,40	46,94	-1,13
425—450	32	22,22	22,85	24	1,33	9,85	133,00	+0,33
Neprecizate din sec. IV—V	2	1,38						
Total	144				13,50			

rile III—IV și III în a doua perioadă, precum și locurile II și respectiv I în perioada a treia. Semnalăm și constanța cu care atelierul monetar din Cyzic se situează pe primele locuri în ceea ce privește gradul de reprezentativitate. Dacă prezența celorlalte monetării din Propontida, Heraclea și Nicomedia, ultima ocupînd chiar un loc II pentru pondere și un loc I—II pentru gradul de reprezentativitate în anii 408—425, era de așteptat pentru Scythia Minor, atît pentru descoperirile izolate cît și pentru tezaure, la Ulmetum în 402—408 și 408—423/5⁵⁰, iar la Mircea Vodă în anii 425—450⁵¹, este remarcabilă insistența cu care își afirmă prezența pe piața monetară dobrogeană monedele emise de monetăria Cetății Eterne.

⁵⁰ Vezi *supra* în catalogul tezaurului nr. 60—62 și 77.

⁵¹ R. Ocheșeanu, BSNR, 70—74, 1981, 124—128, p. 232, nr. 9.

Atelier	Etapa	342-348	353/4-357/8	357/8-362-378	364-378	378-383	383-395	395-402	402-408	408-423	423-425	425-450	TOTAL	Pondereca atelierelor ca medie a frecvențelor cumulate pe etape
Roma						3 16,66%		3 25%	1 7,14%				7 9,72%	4,43%
Aquileia						2 11,11%							2 2,77%	15,27% 1,01%
Siscia				1 50%	1 100%								2 2,77%	13,63%
Thesalonic			1 50%			3 16,66%			1 7,14%				5 6,94%	6,70%
Heraclea							1 25%		6 42,85%				7 9,72%	6,16%
Constantinopol			1 50%			3 16,66%	2 50%		5 35,71%	1 100%	2 11,76%		14 19,44%	73,61% 24,01%
Nicomedia	1 100%					2 11,11%		1 8,33%	1 7,14%		3 17,64%		8 11,11%	13,11%
Cyzic						2 11,11%		5 41,66%				12 70,58%	19 26,38%	11,21%
Antiochia				1 50%		1 5,55%							2 2,77%	11,11% 5,05%
Alexandria						2 11,11%	1 25%	3 25%					6 8,33%	5,55%
TOTAL		1		2	2	1	18	4	12	14	1	17	72	

TABELUL III

Atelier	402 — 408				408 — 425				425 — 450			
	Monede		Localități		Monede		Localități		Monede		Localități	
	Număr de exemplare	% din total	Număr	% din total (10)	Număr de exemplare	% din total	Număr	% din total (8)	Număr de exemplare	% din total	Număr	% din total (13)
Roma	1	1,66	1	10	1	4,76	1	12,5	3	5,17	3	23,07
Thesalonic	—	—	—	—	2	9,52	1	12,5	—	—	—	—
Heraclea	3	5	3	30	3	14,28	2	25	4	6,89	3	23,07
Constantinopol	23	38,33	7	70	8	38,09	5	62,5	29	50	6	46,15
Nicomedia	3	5	3	30	5	23,80	5	62,5	2	3,48	2	15,38
Cyzic	25	41,66	8	80	3	14,28	3	37,5	20	34,48	10	76,92
Antiochia	3	5	3	30	—	—	—	—	—	—	—	—
Alexandria	2	3,33	2	20	—	—	—	—	—	—	—	—
TOTAL	60				21				58			

Informațiile de ordin numismatic furnizate de descoperirile izolate de monede de bronz emise în prima jumătate a veacului V e.n., precum și seria tezaurilor din aceeași epocă, printre care un loc important îl ocupă tezaurul descoperit de Vasile Pârvan în 1912 la Ulmentum, oferă mărturii de o deosebită importanță atât pentru istoria economică a provinciei de la gurile Dunării cât și pentru istoria sa politică, mărturii din care unele sînt pentru prima oară puse aici în evidență.

LE TRÉSOR DE MONNAIES DU BAS-EMPIRE ROMAIN DÉCOUVERT À ULMETUM EN 1912

Résumé

GH. POENARU BORDEA, R. OCHEȘEANU, E. NICOLAE

Les auteurs présentent le trésor découvert dans la tour sud de la porte du sud-ouest de la fortification romano-byzantine d'Ulmetum (comm. de Pantelimonul de Jos, dép. de Constanța) lors des fouilles dirigées par V. Pârvan. Du total de 256 monnaies en bronze (et 18 petits fragments illisibles) ont été identifiés seulement 144 exemplaires : 2 émissions grecques et 142 romaines du Bas-Empire, dont les plus nombreuses (23,57%) sont les pièces de l'étape 383—395 et les plus récentes celles du type à la „croix dans une couronne“ des années 425—450. Quelques émissions manquent dans le LRBC, représentant des nouveautés concernant l'activité des ateliers ou des imitations (nos 3, 8, 80, 83, 109, 113).

On analyse avec les méthodes statistiques la structure de l'invention (par étapes et ateliers) et celle des découvertes isolées de la Scythie Mineure dans la première moitié du Ve siècle. Le trésor semble avoir été abandonné par suite d'une attaque hunique, peut-être comme effet périphérique des grands raids des années 441 et 443.

Une version française de cet article a été publiée dans la *RIN*, 90, 1988, pp. 295—328.